
מלחמה בתיאוריה

לשער כיצד תיראה המלחמה הבאה ואילו אתגרים היא טומנת בחובה. במסגרת זו הם נדרשים להתחשב בהתפתחויות הדרמטיות שחלו בשדה המערכה – הופעת הנשק הלא-קונבנציונלי; פיתוח החימוש המדויק הקוטל מרחוק; והמעבר ההדרגתי לסכסוכים שבהם לפחות אחד מן הצדדים אינו מדינה. לנוכח תמורות אלו, יש הסוברים כי כבר אבד הכלח על המוסכמות הקלאסיות של הלוחמה; אבל בלהיטותם לקדם את פני העתיד, הם נוטים להשליך את ניסיון העבר ככלי אין חפץ בו.

גישה מעין זו מאפיינת, כך נדמה, את הספר לוחמה מבוזרת: המלחמה במאה ה-21, מאת חיים אסא, לשעבר יועץ לראש הממשלה יצחק רבין, ואלוף (מיל') ידידיה

לוחמה מבוזרת:
המלחמה במאה ה-21
מאת חיים אסא וידידיה יערי
הוצאת ידיעות אחרונות
וספרי חמד, 2005
150 עמודים

ביקורת: יגיל הנקין

קלישאה צבאית ידועה קובעת שצבאות מתכוננים תמיד למלחמה שכבר התרחשה. ואולם, מאז מלחמת העולם השנייה, מומחים ואנשי צבא נושאים את עיניהם אל העתיד, בניסיון

יערי, מפקד חיל הים לשעבר. הספר, המבקש להתמודד עם שאלת "המלחמה הבאה" ועם השינויים שהיא דורשת מצה"ל, נולד, כך מעידים מחבריו, מתוך התחושה כי "משהו יסודי השתנה באופן שבו מתנהלות מלחמות ההווה הן מול היריב והן בתוך הבית וכי הכרחי לעצור ולבחון מה אנו למדים מהתרחשויות דרמטיות אלו ומה משמעות הדבר לגבי המוסכמות הבסיסיות של צה"ל". ההכרה בשינויים הללו ובצורך להיערך לקראתם הניעה את הרמטכ"ל משה יעלון למנות בסוף מרס 2003 צוות חשיבה אלטרנטיבי, בראשות ידידיה יערי ובהשתתפות חיים אסא, לצורך בחינת הצעות לרפורמה מקיפה בצה"ל ולעיצובו מחדש כך שיוכל להתמודד עם המשימות הניצבות בפניו בעתיד בצורה היעילה והחסכונית ביותר. לוחמה מבוזרת הוא פרי הדיונים שקיים אותו צוות.

בתחילת הספר מציגים המחברים את ההנחה שסכסוכי העתיד, אשר יתחוללו, כפי שחזה הנטינגטון, בין ציביליזציות, לא יתרחשו לאורך קווי גבול מוגדרים. במילים אחרות, מושג ה"חזית" ייעשה לא רלוונטי, וכמוהו גם התמרונים הקרקעיים רחבי ההיקף של צבאות גדולים. את מקומם תתפוס הלוחמה המבוזרת, שתתנהל באמצעות מה שהמחברים מכנים "מולקולות דינמיות". בהפשטה, מדובר בהפעלת כוחות קרקעיים קלי תנועה וקטני ממדים, שישמשו הן לאיסוף מודיעין הן להנחיית מערכות אש מדויקת, דוגמת מטוסים ללא טייס או טילי שיוט. ה"מולקולות" הנפרדות אמורות לפעול בו זמנית, תחת מערכת פיקוד משותפת, נגד מטרות שונות בעומק שטח האויב, להכות אותו בכל מקום, לשתקו ולהשמיד אותו.

יש במתווה הזו פיתוח של טקטיקות ההסתננות, שצבאות גדולים נוטים לעתים קרובות לשכוח ולזנוח, למרות היתרונות הטמונים בהן בכל הקשור להנחתת מהלומות פתע על מטרות אויב חשובות. לחימה מבוזרת עשויה אפוא להזכיר לצבא הסדיר את חשיבותן של תכסיסנות ושל התחכמות, ולמנוע ממנו להפוך לגוף מגושם המסתמך רק על המסה שלו ועל כוח אש עודף כדי למחוץ את האויב. ואולם, יתרונותיה העיקריים של לחימה מסוג זה נעוצים, תיאורטית, בעובדה שהיא חוסכת בכוחות ובמשאבים, נמנעת מן הסיבוכים הכרוכים בכיבוש שטח ועשויה להיות יעילה במיוחד בעימות עם ארגוני טרור או גרילה, שאינם שייכים למדינה; בקיצור, היא אמורה לבצע את העבודה "חזק, מהר ובאופן אלגנטי", אם להשתמש בביטוי הידוע של חיים בר לב.

ברי שהצעתם של אסא ושל יערי דורשת שינוי רדיקלי במבנהו של הצבא הישראלי. הצבא שהם רואים לנגד עיניהם יהיה קטן, מקצועי, מתקדם מאוד מבחינה טכנולוגית ושונה באופיו לחלוטין מצה"ל של היום; הוא יתבסס, למשל, על משרתי קבע בעלי מיומנות גבוהה, שייבחרו ויוכשרו באופן סלקטיבי, ולא על גיוס חובה כללי. בעיני מחברי הספר, שינוי כזה יציג מענה לשתי בעיות עקרוניות, המטרידות כיום את המערכת הביטחונית: הצורך בגיבוש שיטות יעילות ללוחמה בגרילה ובטרור מן הצד האחד, והשאיפה לחסוך בחיי אדם ובמשאבים מן הצד האחר. מדובר, ללא ספק, ביעדים בעלי חשיבות מכרעת – אולם האם הם ברי השגה בדרך שמתווים אסא ויערי? התשובה לכך, כפי שנראה, צריכה להיות מסויגת ביותר.

ש בלוחמה מבזרזת לא מעט נקודות ראויות לציון. יש לברך, למשל, על נכונותם של המחברים לטעון, בניגוד לדעה רווחת, כי אפשר להגיע להכרעה צבאית גם מול אויב לא-סדיר. זוהי עמדה מרעננת, ובעיקר על רקע המנטרה הקבועה, המתפשטת אפילו בצה"ל, שלפיה אין פתרון לטרור אלא בדרכי משא ומתן. נוסף לכך, בניגוד לחלק ניכר מן התיאורטיקנים הצבאיים הפוסט-מודרניים, אסא ויערי מכירים בחשיבותו של כוח קרקעי ובנחיצותו גם בעתיד. עקב כך, לוחמה מבזרזת מציע גם דיון מועיל בשיטות הלוחמה של צה"ל נגד הארגונים הפלסטיניים. הפרק התשיעי של הספר, העוסק ב"שיתוק אסטרטגי של ארגון גריילה/טרור", מסביר מדוע "חיסולים ממוקדים" הם אסטרטגיה אפקטיבית כל כך: מאחר שנכסיים העיקריים של ארגוני הטרור הם אנשים, ולא דווקא תשתיות חומריות, פגיעה במנהיגיהם עשויה לכפות עליהם שיתוק.

ואמנם, במובנים רבים, יערי ואסא מבארים ומפתחים טקטיקות קיימות; כפי שהם מציינים בעצמם, "האופן בו אנו מפעילים היום כוחות מיוחדים אכן קרוב כבר לתפיסת המולקולה בלוחמה המבזרזת". נוסף על כך, כמה מן המרכיבים הבולטים בגישת הלוחמה המבזרזת אינם אלא הסבה או תרגום של תפיסת אסכולת האר-אם-איי - "המהפכה בעניינים צבאיים" האמריקנית. אסכולה זו קראה לשינוי רדיקלי בשיטות הלוחמה, בהתבסס על רעיונות סובייטיים משנות השבעים והשמונים וכן על היתרונות הגלומים בהתפתחותו של הנשק המדויק - פצצות מונחות לייזר, טילי שיוט, וכיוצא בזה - המאיימים, לטענתה, להפוך את הצבאות הקיימים ללא-רלוונטיים. החזון של

האר-אם-איי, שיושם במידה רבה בכיבוש המהיר של עיראק, קורץ מאוד: מלחמה טכנולוגית, מהירה ונקייה; שימוש בכוחות קטנים שיוכלו לתת מענה לכל מצב; חיסכון בכלים מגושים ובחיילים. במילים אחרות, גישה כמעט זהה להמלצותיהם של יערי ואסא.

ברם, לוחמה מבזרזת לא רק שואב את השראתו מרעיונות אסכולת האר-אם-איי האמריקנית - הוא גם סובל מן הפגמים של הרעיונות האלה, ובעיקר מן האופטימיות המופרזת שבה הם לוקים. התפיסה המקדמת לוחמת היי-טק "סטריילית" ומהירה עשויה להיות אטרקטיבית, אבל בדומה לחזונות עתידניים אחרים היא נחפזת מעט קדימה ודורכת בתוך כך על כמה מוקשים.

המוקש העיקרי הוא ההתעלמות הכמעט-מוחלטת מן הגורם האנושי. מחברי הספר סמוכים ובטוחים כי שימוש במודיעין, ברשתות מידע ובמערכות שליטה ובקרה מתוחכמות יפיג את ערפל הקרב וישליט בו ודאות מוחלטת. ברוח זו הם מנסים ליישם תיאוריות ניהול שונות ומשוואות מתמטיות על שדה המערכה. הבעיה היא שהלחימה מערבת אנשים, וכל המידע שבעולם אינו שווה מאומה אם האדם המופקד על פירושו טועה - אפשרות שאינה בלתי מתקבלת על הדעת לנוכח עומס הנתונים הכרוך בהפעלת המערכת המוצעת בספר. אמנם המחברים מודים כי תיתכנה "טעויות בהערכה" ברמה האופרטיבית או הטקטית, אך הם מקלים ראש במשקלן של אלו, תוך הסתמכות על יכולתן של ה"מולקולות הדינמיות" להתאים את עצמן למצבים שונים. האופטימיות הזאת נראית מוגזמת מאוד; טכנולוגיה יכולה להחליף הרבה מאוד

ממליצים יערי ואסא חורים בסדר גודל של דיביזיה עיראקית, הרי שזו בעיה שקשה לפתור באמצעות שימוש בנוסחאות פלא ובמינוחים משוכללים.

אבל "הגורם האנושי" איננו רק מפעילי מערכות הנשק והבקרה; הוא גם האויב, וזה, כפי שנוטים לעתים לשכות, אינו נטול אינטליגנציה ויש רצון עז לנצח. לוחמה מבוזרת נשען על הנחת היסוד כי האויב יהיה חסר אונים מול כוחותינו ולא יוכל לעשות דבר מול ה"שולטנות" שלהם במידע ויכולתם לפעול בו זמנית נגד מטרותיו לאורך שדה הקרב ולעומקו. פעילות כזאת, מצהירים אסא ויערי, "מרתקת את רוב הכוחות של היריב ובכך מונעת ממנו יכולת להתארגן... ויוצרת אצלו מצב של 'עיוורון קרב'". המחברים מודים כי אין מדובר בדוקטרינה סדורה, אלא ב"הנמקה תיאורטית המאפשרת, עם קצת סלחנות, לראות בה תיאוריה", אולם נדרשת מידה רבה מאוד של סלחנות כדי להאמין שישראל תינה מעדיפות מוחלטת כזאת על יריבותיה. כפי שמראה ההיסטוריה הצבאית, צדדים בעימות מסתגלים במהירות יחסית להתקדמות שחלה אצל יריביהם, ופיתוחו של אמצעי לחימה משוכלל נענה בדרך כלל בהופעת אמצעים שכנגד. תעבורת המידע, המהווה רכיב קריטי בלוחמה המבוזרת, אינה חסינה מפני פגיעה; האויב עשוי לשבש אותה בשיטות שונות, ויש להניח כי ישקיע מאמצים לא-מבוטלים כדי להפריע לתקשורת בין הכוחות, לפגוע במרכזי השליטה ואולי אף להעביר דיסאינפורמציה ברשתות המודיעיניות. בזמן הפלישה לעיראק, למשל, ניסו כוחותיו של סדאם חוסיין להפעיל משבשי ג'י-פי-אס כנגד נשק מדויק מונחה לוויינים, ואף שהדבר לא עלה בידם סביר להניח כי ייתכנו

דברים, אולם לא את שיקול הדעת האנושי, וזה האחרון מבטיח כי בשדה הקרב לעולם לא תשרור בהירות מוחלטת.

דוגמה לבעיה ניתן למצוא במערכה האחרונה בעיראק, שאותה מתארים אסא ויערי כ"מימוש הראשון, בהיקף מלא, של מה שקרוי 'מהפכה בחשיבה הצבאית'". אבל המלחמה הזאת גם המחישה כי ערפל הקרב עלול לגרום לעתים לכוחות הנהנים מעליונות טכנולוגית, מודיעינית ואווירית מוחלטת להתקל בקשיים מול אויב נחות מכל בחינה. בשני מקרים מפורסמים - כישלון התקפת מסוקי הקרב על דיביזיית 'מדינה' העיראקית והיתקלותו של גדוד סיור מן הדיביזיה השלישית האמריקנית, גדוד שמנה אלף חיילים, שלושים טנקים וארבעה-עשר נגמ"שים, בכוח עיראקי שמנה שלושים טנקים, שבעים נגמ"שים ולמעלה מחמשת אלפים חיילים - ניצלו הכוחות האמריקנים מהשמדה לא בזכות היתרון המודיעיני שממנו נהנו בזמן אמת (למעשה, בדין וחשבון של דיביזיית הנחתים הראשונה נכתב כי היא "מצאה את האויב על ידי התנגשות בו") אלא הודות למיגון של המסוקים והטנקים, לכוח האש המסיבי שלהם ולמיומנות העדיפה של לוחמיהם בהשוואה לזו של יריביהם העיראקים. אין בכך כדי לבטל את ההצלחות הלא-מועטות של אותה מהפכה בחשיבה צבאית, אולם רצוי לזכור שתיאוריה נמדדת לא רק בהישגיה אלא גם בכישלונותיה. אם צה"ל מעוניין באימוץ תפיסה חדשה של שדה המערכה העתידי, ראוי שיביא בחשבון גם את הכישלון החרוץ שנחלו כל רשתות התקשורת המתקדמות ואמצעי המודיעין המתוחכמים באיתורו של כוח עיראקי עצום לפני גילוי האקראי בשטח בידי חיילים אמריקנים. אם יש בגישה המערכתית החדשה שעליה

מקרים שבהם טקטיקות כאלה עשויות להצליח. ככלות הכל, במערכה בקוסובו התברר כי אפילו אמצעים פשוטים למדיי עלולים לבלבל את הנשק החכם של צבא ארצות-הברית, ורוב מניינו ובניינו של הצבא היוגוסלבי נשאר שלם אחרי שבעה שבועות של הפצצות. ההנחה, שאותה מאמצים יערי ואסא, כי כוחות האויב ישבו בחיבוק ידיים וישמשו כניצבים בהצגה מפוארת של אמצעים מתוחכמים ונשק מונחה, מבלי שינקטו יזמה ויפעילו אמצעי נגד אפקטיביים משלהם, מסגירה אפוא הסתמכות מסוכנת על משאלות לב והתעלמות מן הניסיון הממשי שנקנה בשדה הקרב.

לבסוף, עליונות מודיעינית, ואפילו עליונות טקטית מוחלטת, אינן מבטיחות ניצחון, אם הן משרתות אסטרטגיה גרועה. חניבעל, הגאון הצבאי של קרתגו, למד את הלקח הזה בדרך הקשה: אף שניצח כמעט בכל קרב שניהל נגד הצבא הרומי על אדמת איטליה, לא עלה בידו לתרגם את הצלחותיו הטקטיות להכרעה אסטרטגית. ההתייחסות לאויב כאל בנק מטרות, המאפיינת, כך ניתן להתרשם, את גישת הלוחמה המבוזרת, אינה תחליף לאסטרטגיה. השאלה המכרעת, בערבו של יום קרב, היא איזה יעד משרתת הלוחמה, ומהו בדיוק היחס בין שיטותיה להישגים הנדרשים.

לוחמה מבוזרת מסתיים בפרק העוסק במצב של התנתקות צבאית, כלומר ב"הפרדה של רכיבי העימות... באופן שמפחית למינימום את האפשרות שיתנגשו זה בזה במרחב גיאופוליטי נתון". לדברי אסא ויערי, צפוי שהתנתקות צבאית תהיה שלב מעבר הכרחי בכל עימות עתידי מול יריב תת-מדיני. בתנאים

אלו יש חשיבות מיוחדת "לאינטואיציות הבסיסיות של הלוחמה המבוזרת", שכן "תפיסת הכוח המולקולרית, שנועדה לייצר נוכחות אפקטיבית במינימום של נוכחות פיזית, היא בדיוק מה ששלב ההתנתקות דורש". אף שהספר יצא לאור לפני ביצוע תכנית ההתנתקות מחבל עזה בחודשים אוגוסט-ספטמבר 2005, ברי שהמחברים סבורים כי יש להמלצותיהם רלוונטיות מיוחדת למציאות שתהווה בשטח לאחר השלמת המהלך. כפי שמודגש על העטיפה האחורית של הספר, "מבחנה המעשי הראשון של התיאוריה החדשה כבר לפנינו – משמעותה הצבאית של ההתנתקות". ומה בדיוק ייחשב להצלחה במבחן הזה?

הספר נותן תשובה ברורה: "המחשה חד-משמעית שיכולתנו לשלוט ולהשפיע בשטח נשארה בלתי מעורערת, בין אם אנו נוכחים בו פיזית ובין אם לאו". למרבה הצער, אם לשפוט על פי האירועים שהתרחשו בחבל עזה ובסביבתו מאז ההתנתקות, נדמה שישראל לא עברה את המבחן המדובר בהצלחה מסחררת: מטר הקסאמים שניחת על היישובים הישראליים, ובעיקר על שדרות; ההתקפה הפלסטינית על מוצב כרם שלום ביום 25 ביוני 2006, אשר הסתיימה במותם של שני חיילי צה"ל ובחטיפתו של החייל גלעד שליט; תמרוניו הקרקעיים העקרים של צה"ל בתוך רצועת עזה במסגרת מבצע גשמי קיץ והקשיים הניכרים שבהם נתקל בדרום לבנון מול החיזבאללה, למרות עליונותו הכמותית, האווירית, הטכנולוגית והמודיעינית על האויב – כל אלו מדגימים היטב שעליונות טקטית וטכנולוגית אינה יכולה לבוא במקומה של אסטרטגיה נבונה, שאילוצים פוליטיים יכולים לסרס את היכולות הצבאיות המתקדמות ביותר ושיטת "הלוחמה המבוזרת" עדיין רחוקה

מתוחכמים ומתקדמים ככל שנהיה, אולי עדיין לא הגיע הזמן לכתת את הטנקים לטרנזיסטורים ואת הנגמ"שים למערכות הנחיה.

מפתרון משיע רצון לסיכונים הכרוכים באימוץ פתרון ההתנתקות הצבאית. בשורה התחתונה, יש ללא ספק תועלת רבה בכמה מן ההצעות שמעלים יערי ואסא, אולם לעת עתה יש להתייחס אליהן במשנה זהירות. הניסיון הצבאי המצטבר מראה, כמאמר המשורר, ש"התכניות המדוקדקות ביותר של אנשים ועכברים עולות לעתים בתוהו". דגם הלוחמה המבוזרת נשמע מרשים מאוד על הנייר, אולם הוא טרם הוכיח את עצמו די הצורך במציאות, והסתמכות יתרה עליו במסגרת הכנת צה"ל לעימות קונבנציונלי עתידי עלולה להתגלות כמשיגה הרה אסון;

יגיל הנקין הוא עמית במרכז שלם וכותב עבודת דוקטור בהיסטוריה צבאית באוניברסיטת בר-אילן. הוא מחבר הספר לא "גדילה": תולדות המלחמה בצ'צ'ניה, 1994-1996 (צה"ל - מחלקת תורה והדרכה, 2004). הספר עתיד לצאת בקרוב גם בהוצאת מערכות. מאמרו האחרון היה "כיצד מנצחים ב'מלחמות קטנות'", חבלת 24, קיץ התשס"ו/2006.